

in het westen bekend — nog steeds kan dienen om vrouwelijke religieuzen te vormen. Originaliteit is daarbij niet relevant, elementen werden naar believen toegevoegd of weggelaten. Dat laatste zien we overigens ook als we de vele laat-middeleeuwse Middelnederlandse vertalingen van allerlei soorten literatuur bestuderen; de vraag naar het waarom van de populariteit van deze teksten is belangrijker dan die naar de originaliteit van het betreffende werk. Dat is ook wat we uit deze studie kunnen leren: het inprenten van vroomheid kan met heel traditioneel materiaal geschieden; in het bijzonder levens van vrouwelijke heiligen/martelaressen kunnen vrouwelijke religieuzen in hun streven naar een rein hart terzijde staan.

Tot slot nog een woord van kritiek. Bij het lezen van *déze* dissertatie stuitte ik nogal eens op herhalingen, die mijns inziens niet vielen onder het hoofdje 'didactische herhalingen'; sommige zaken worden herhaaldelijk onder de aandacht gebracht en zodoende wat al te sterk 'ingeprent'. Ronduit storend is het feit, dat de vertalingen die in de noten gegeven worden van Middelnederlandse passages in de tekst zelf op vele plaatsen zeer slordig zijn: het gaat dan om verkeerde vertalingen of weglatingen. Ik geef twee voorbeelden: op pagina 94 wordt *schonen toern* vertaald met 'hoge toren', *margriet* wordt met 'margriet' vertaald, in plaats van met 'edelsteen' (127). Een wat nauwkeuriger controle had dit toch kunnen voorkomen.

P. Bange

P. C. Emmer, *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850* (Amsterdam, Antwerpen: De Arbeiderspers, 2000, 259 blz., f45,-, ISBN 90 295 1509 0).

Het Nederlandse slavernijverleden is de laatste twee jaar in toenemende mate onder de aandacht gekomen. Dat is voor een belangrijk deel de verdienste van het Landelijk platform slavernijverleden dat in mei 1999 met steun van de Nederlandse regering tot stand kwam. Professor P. C. (Piet) Emmer is op een andere wijze verbonden met dat slavernijverleden. Emmer promoveerde in 1974 aan de rijksuniversiteit Leiden op het proefschrift *Engeland, Nederland, Afrika en de slavenhandel in de negentiende eeuw*. Sederdien is hij de auteur van een veelal in het Engels geschreven reeks studies over dat slavernijverleden. De publieke aandacht voor zijn werk bleef echter grotendeels beperkt tot echt geïnteresseerden en de academische wereld. Aan die situatie kwam een eind toen hij, midden in het jaar 2000, ditmaal in de Nederlandse taal zijn boek *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850* publiceerde. In één klap was zijn lezerspubliek verveelvoudigd. Dat heeft hij geweten. Zijn opvattingen en stellingen deden menig hart sneller slaan. Met name de objectief gezien onweerlegbare conclusie dat de afschuwwekkende slavenhandel Nederland niet rijk had gemaakt, gaf aanleiding tot felle reacties zoals: 'Emmer is niet politiek correct en hij gaat voorbij aan allerlei emotionele en persoonlijke aspecten'. Dag- en weekbladen en uiteraard (vak)tijdschriften besteedden vaak kritische aandacht aan het nieuwe boek. Emmer bleef daar zijn credo herhalen: 'mijn doel is naar de laatste stand van zaken een verhaal over de slavenhandel te schrijven'. Is hij daarin geslaagd?

Het boek beschrijft de opkomst, ontwikkeling en afschaffing van de Nederlandse slavenhandel. In het laatste van de acht hoofdstukken besteedt de auteur aandacht aan de morele aspecten van de slavenhandel en aan de vraag of er sprake is van een ereschuld aan onze voormalige koloniën. Met name dit hoofdstuk, het stuk waar het meest de persoonlijke opvattingen van Emmer worden verwoord, trok de maximale aandacht van recensenten en critici. Dat is jammer want dit doet geen recht aan het boek.

In de eerste hoofdstukken zet Emmer op gedegen wijze uiteen hoe Nederland geleidelijk bij de slavenhandel en de slavernij betrokken raakte. Hij maakt terecht kritische kanttekeningen

bij het feit dat die periode uit de geschiedenis tot voor kort, niet of nauwelijks in het geschiedenisonderwijs aan de orde kwam. Interessant is het om te zien hoeveel aandacht hij besteedt aan de Afrikaanse betrokkenheid bij de slavenhandel. Dat zal een hoofdstuk zijn dat voor veel lezers nieuwe en pijnlijke gegevens bevat. Zonder de actieve Afrikaanse betrokkenheid was de grootschalige mensenhandel onmogelijk geweest. Lokale vorsten profiteerden van de ellende van hun onderdanen en hun vijanden, want bij de verkoop aan de Europeanen werd weinig onderscheid gemaakt. Dat onderscheid maakten de Europeanen zelf wel. Op basis van de uitvoerige instructies die zij meekregen werden de slaven op hun bruikbaarheid gekeurd. Eenmaal goed bevonden werden zij gebrandmerkt en gereed gehouden voor de grote oversteek. De vraag dient zich daarbij aan of de verkoop van zoveel mensen heeft geleid tot demografische schade voor de achterblijvers. Dat onderwerp kan met recht worden omschreven als een *hot item*. De schade die mogelijk zou zijn toegebracht aan het continent Afrika is voor veel activisten geen vraag maar een gegeven. Het vormt voor deze groep het fundament onder de schadeclaims die zij menen te hebben op de westerse wereld.

Emmer relativeert die schade met een aantal argumenten. In interviews en artikelen die verschenen naar aanleiding van zijn boek is hij daar nog duidelijker over. Daar stelt hij dat 'radicale activisten' geen wetenschappelijke argumenten hanteren maar zich baseren op pamfletten. Natuurlijk kent Emmer de beweringen van zijn opponenten; daar kan geen misverstand over bestaan. Zij staan compleet met de titels van hun boeken keurig vermeld in de beredeneerde bibliografie. Klaarblijkelijk huldigt Emmer in de rust van de studeerkamer een iets genuanceerder standpunt dan wanneer hij door anderen wordt geprovoceerd.

De middelste hoofdstukken behandelen de 'overtocht', de ongewenste reis die zo'n tien tot twaalf miljoen Afrikanen in de beschreven periode maakten. In dit deel gebruikt Emmer wel een buitengewoon ongelukkige vergelijking wanneer hij de omstandigheden van de slaven in een slavenschip vergelijkt met die van een passagier in de *economyclass* van een Boeing 747. Strikt genomen zal het aantal beschikbare vierkante centimeters wel kloppen, maar de vergelijking gaat verder op zoveel punten mank, dat het beter ware geweest als die niet was gemaakt.

Zo komt de lezer dan uiteindelijk bij het laatste hoofdstuk van het boek. Het hoofdstuk dat tot de meeste reacties heeft geleid. De eeuwige schuldvraag. In stelling VI van het reeds in 1974 verschenen proefschrift van Emmer stelde deze al klip en klaar: dat Nederland in financieel opzicht geen 'ereschuld' heeft aan Suriname. Dat standpunt herhaalt Emmer nog eens met kracht van argumenten in dit boek.

Vier jaar geleden zou het verschijnen van het boek nauwelijks aandacht hebben getrokken. Het eerder genoemde platform heeft daar gelukkig verandering in gebracht en heeft ook de mogelijkheden het slavennijverleden onder de aandacht van het grote publiek te blijven brengen. In de discussie rondom het onderwerp moet het onderzoek en de mening van Emmer ook een plaats hebben. In het Nederlandse taalgebied is geen vergelijkbaar recent algemeen overzicht over de Nederlandse slavenhandel beschikbaar. Daar ligt ook de kracht van het boek. Het weet op een gedegen wijze een belangrijke periode uit de Nederlandse geschiedenis voor het voetlicht te brengen. Daar moet overigens wel bij worden opgemerkt dat de afwezigheid van een deugdelijk register een gemis is. Bij een toekomstige herdruk moet daar zeker aan worden gedacht. Dat neemt echter niet weg dat Emmer in zijn opzet is geslaagd.

Het boek beschrijft een periode die voor sommige Nederlanders nog niet voorbij is en voor andere Nederlanders al heel ver weg. Die scheiding is ook goed te herkennen in de waardering die het boek in het publieke debat krijgt. Herdenken doet men met het hart en wetenschappelijk analyseren met het hoofd en het lijkt er op: 'that never the twain shall meet'.

Dirk J. Tang

J. F. Heijbroek, ed., *Geschiedenis in beeld, 1550-2000* (Zwolle: Waanders, Amsterdam: Rijksmuseum, Dordrecht: Dordrechts museum, Rotterdam: Historisch museum Rotterdam, 2000, 296 blz., f59,50, ISBN 90 400 9466 7); G. van der Ham, *200 Jaar Rijksmuseum. Geschiedenis van een nationaal symbool* (Zwolle: Waanders, Amsterdam: Rijksmuseum, 2000, 416 blz., ISBN 90 400 9446 2).

Bij zijn afscheid in 1996 als directeur van het Rijksmuseum werd Henk van Os geïnterviewd door Joop van Tijn. Een van de vragen was, wat het zou betekenen als er een vliegtuig op het museum zou vallen. Niet eens zo'n hypothetische vraag trouwens, omdat er dagelijks vliegtuigen dwars over Amsterdam gaan. Het antwoord van Van Os was: 'Datje een van de belangrijkste kansen kwijt bent om mensen Nederlander te laten zijn...'¹.

Door Henk van Os is ook de benaming 'nationale schatkamer' populair geworden als aanduiding voor het Rijksmuseum. Die terminologie komt ook terug in de titel van het boek dat Gijs van der Ham heeft geschreven ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan van het Rijksmuseum: het museum als een nationaal symbool. Er lijkt dus een zekere consensus te bestaan over de betekenis van 'het Rijks' voor de Nederlandse natie. Maar wat dat dan precies is en hoe dat dan functioneert blijft vaak onduidelijk. Van Os zelf probeerde het in het gesprek met Joop van Tijn duidelijk te maken aan de hand van de onderwijzeres die met een klas allochtone kinderen het museum bezocht. Zij vond een bezoek '...een van de weinige manieren waarop ik die kinderen het gevoel kan geven dat ze hier thuis zijn'. Uit diezelfde gedachte stammen de voorstellen om een bezoek aan het Rijksmuseum een verplicht onderdeel te maken van inburgeringscursussen.

De vraag blijft hoeveel Nederlanders zich werkelijk minder Nederlander zullen voelen als het Rijksmuseum er niet meer zou zijn. Wat weet de gemiddelde Nederlander van het Rijksmuseum? En hoeveel Nederlanders kunnen naast de Nachtwacht nog andere schilderijen of voorwerpen van nationale waarde noemen die zich in het museum bevinden? Zou het, een tikkeltje malicieus gedacht, niet zo kunnen zijn dat het Rijksmuseum dit alles zelf ook wel beseft? Immers, in welke uithoek van het museum men ook komt, temidden van de mooiste collecties vroege en Aziatische kunst vindt de bezoeker richtingbordjes met de tekst 'Naar de Nachtwacht/To the Nightwatch'. Waarom heeft een museum met zulke prachtige collecties anders zulke negentiende-eeuwse begrippen als 'nationale schatkamer' nodig om zichzelf aan te prijzen? En is het niet al jaren een probleem dat er meer buitenlandse toeristen dan Nederlanders het Rijksmuseum bezoeken? Dus: hoezo, Nederlandse identiteit? Hier wordt blijkbaar een ingewikkeld spel gespeeld.

Het zou kunnen lijken alsof het bovenstaande de zoveelste bijdrage is aan de nationale sport van het 'debunkten' van het Rijksmuseum. Er is namelijk geen museum in het land dat voortdurend zo door iedereen op de korrel wordt genomen. Geen jaar gaat voorbij zonder dat er in de dag- of weekbladen een debat wordt gevoerd over de positie van het museum of over de afstemming van de collecties. Toch zijn deze vragen niet als zodanig bedoeld. Het is eerder verwondering over de min of meer defensieve houding van het grootste en rijkste museum van het land, want dat is dit teruggrijpen op begrippen van pakweg 150 jaar oud. Hoe zou dat toch komen?

Het antwoord is te vinden in het boek van Van der Ham en heeft te maken met de historische ontwikkeling van de instelling zelf. In feite is met het Rijksmuseum altijd een zwalkend beleid gevoerd. Het museum werd al geboren onder een ongelukkig gesternte. Het idee van een nationaal museum ontstond in 1797/1798 als onderdeel van een plan tot zedelijke regeneratie van het Nederlandse volk. Eigenlijk was het meer redden wat er te redden viel, omdat de stadhoudelijke collecties al door de Fransen in beslag waren genomen en op weg naar het